

תוכן העניינים

ט	רשימת איורים
יא	פתח דבר
1	התנקשות באמנות: מקרה רבין
31	'ראיתי את רבין בכחול' ריאיון עם לאה ניקל
43	קסנופוביה ריאיון עם בוקי שוורץ
51	'לא רציתי להשאיר את רבין לבד' ריאיון עם מנשה קדישמן
59	'עומד בקופסה של חצץ' ריאיון עם יגאל תומרקין
71	אחרי השבעה ריאיון עם משה גרשוני
85	'הכתם הזה, שמסמל את כל האלימות' ריאיון עם רפי לביא
101	'גם הברוש התמים לכאורה הוא פוליטי לחלוטין' ריאיון עם מיכה אולמן
115	אור על אפר ריאיון עם יהושע נוישטיין
131	'אירוע אפל בהיסטוריה של היהודים' ריאיון עם פנחס כהן־גן
145	Happy NEW Fear ריאיון עם דוד טרטקובר
157	שלום חבר בברייל ריאיון עם מוטי מזרחי
169	'צד אחורי של רצח' ריאיון עם דוד גינתון
183	מות האנפה ריאיון עם מיכאל קובנר

- 193 איש זקן, לבוש בחליפה
ריאיון עם דגנית ברסט
- 205 אל מול השקיעה
ריאיון עם גרי גולדשטיין
- 219 'לא זזים מין הגולן'
ריאיון עם ציבי גבע
- 233 'האוטונומי מתגלה כבלתי אפשרי'
ריאיון עם מיכל נאמן
- 247 'גם אני עסוק במרובעים'
ריאיון עם דוד ריב
- 259 'מקום שבו אתה לא רואה את הקשת בענן'
ריאיון עם אסף בן־צבי
- 271 שלוםשלום
ריאיון עם לארי אברמסון
- 291 מבחן דם מס' 5
ריאיון עם מיכל היימן
- 303 'היטלר מחכה לרבין'
ריאיון עם דוד וקשטיין
- 313 'אני רוצה שקהיר תשתנה'
ריאיון עם אסד עזי
- 331 לופ, ניצחוננו של יגאל עמיר
ריאיון עם בועז ארד
- 341 מטרת ירי
ריאיון עם גלעד אופיר
- 351 היום שאחרי
ריאיון עם מיקי קרצמן
- 365 'ניו יורק צועקת לי Jerusalem, Jerusalem'
ריאיון עם עדו בראל
- 379 'כיכר העיר': המיצב שלא הוצב
ריאיון עם גיא רז
- 389 'לרבין היו נעלי יגואר'
ריאיון עם ניר הוד

רשימת איורים

33	לאה ניקל, מחווה ליצחק רבין ולשלום, 1995
45	בוקי שוורץ, קסנופוביה, 1995
53	מנשה קדישמן, ה־4 בנובמבר 1995, 1995
61	יגאל תומרקין, לא תרצת, *1996
75	משה גרשוני, אחרי השבעה, **1995
87	רפי לביא, ללא כותרת, 1995
119	יהושע נוישטיין, אור על אפר, 1996
133	פנחס כהן־גן, הרצל-רבין אינסוף – 4.11.1995, 1995
147	דוד טרטקובר, Happy NEW Fear, ספטמבר 1995
159	מוטי מזרחי, שלום חבר, 1996
171	דוד גינתון, צד אחורי, תאריך, 2001
185	מיכאל קובנר, מות האנפה, 1995
195	דגנית ברסט, ללא כותרת, **1996
207	גרי גולדשטיין, אל מול השקיעה, 2002
221	ציבי גבע, פרויקט מצפה, אפריל 1995
235	מיכל נאמן, The Simple Art of Murder, 1997
249	דוד ריב, ללא כותרת, 1999
261	אסף בן־צבי, טורסו, ***1995
281	לארי אברמסון, שלום שלום, **1998
295	מיכל היימן, Blood Test No. 5, 2002
305	דוד וקשטיין, ידיים, 2002
317	אסד עזי, איקרוס, 1995
333	בועז ארד, מיקי קרצמן, 21:40, סטילז מתוך הווידאו, 2002
337	בועז ארד, לופ, ניצחוננו של יגאל עמיר, סטילז מתוך הווידאו, 2001
343	גלעד אופיר, מטרת ירי מתוך סדרת 'נקרופוליס', 1997
353	מיקי קרצמן, מתוך סדרת היום שאחרי, 1995
371	עדו בראל, ללא כותרת, 1996
381	גיא רז, כיכר העיר, 1996
397	ניר הוד, הרצח של יצחק רבין, 2001

האיורים מודפסים באישור היוצרים.

* צילום: רן ארדה.

** היצירות של דגנית ברסט, לארי אברמסון ומשה גרשוני נמצאות באוסף מוזיאון ישראל, ירושלים ומודפסות באדיבותו.

*** באדיבות גלריה שרה לוי, תל־אביב. צילום: יורם להמן.

פתח דבר

ההתנקשות ברבין נתפסה בעיני, בדומה לרבים מבני דורי, כנקודת אל־חזור, כאירוע טראומתי שהשלכותיו קשות מנשוא. ובכל זאת חלפו שנים אחדות מאז הרצח ועד שהתחלתי במחקר זה, בקיץ 2002, מתוך תחושה שנדרשת פרספקטיבה היסטורית, גם אם מוגבלת.

ביקשתי לבחון את קשרי הגומלין בין אמנות לפוליטיקה בישראל. השאלות שהעסיקו אותי היו באילו מצבים האמנות מגיבה על אירועים פוליטיים, מה הן התגובות האמנותיות האפשריות לאירועים כאלה וכיצד ניתן להבחין ביניהן. כשיצאתי לראיין את האמנים לא יכולתי לשער עד כמה מרתק יהיה המפגש עמם. הביקורים הראשונים שלי בסטודיו של האמנים החלו מתוך היכרות מוגבלת עם התרומה הייחודית של כל אחת ואחד מהם לשדה היצירה הישראלית. העדפתי כי השיחה עם האמנים תתמקד בתרומתה של קהילת היוצרים להתגבשותה של התרבות הפוליטית בישראל, ובסוגיות שניתן להקיש מהן על הסוציולוגיה של האמנות הישראלית. ביקשתי להציע נקודת מבט בין־תחומית ולא להיצמד לגדרות הדיסציפלינריים של מדע המדינה, הסוציולוגיה או ההיסטוריה של האמנות. מן הטעמים האלה השיחות עם אמנים עסקו בפוליטיקה, עובדה שיכולה להיתפס במבט ראשון כסתירה פנימית.

הקריאה בראיונות מבהירה עד כמה נוכח עומס היתר הפוליטי בעולם האמנות הישראלית.* רצח רבין, כמקרה מבחן, מדגים היטב את הטשטוש בין הפוליטי לאמנותי. הסיטואציה הפוליטית החריגה הזו הובילה גם אמנים המקדשים את האוטונומיה של היצירה והמדגישים כי הם נמנעים מן העיסוק בפוליטי לתגובה החורגת משגרת היצירה שלהם, ובמוקדה התייחסות ישירה או עקיפה אל המתרחש בפוליטיקה.

היקף התגובה האמנותית לרצח רבין הפתיע אותי. יכולתי לשער כי אירועים כמו מלחמת יום הכיפורים או מלחמת לבנון, ואפילו האינתיפאדה הראשונה, הניבו נקיטת עמדה באמנות. אולם לא הערכתי שרצח רבין שאירע ב־1995, בשיאו של גל אינדיווידואליסטי ופוסט־ציוני, יוביל ל'התגייסות' אמנותית בהיקף כה משמעותי. לאחר שערכתי כעשרה ראיונות ובכולם הופיע רצח רבין כנקודת ציון, שיניתי מעט את הדגש ואת רצף השאלות בראיונות, וביקשתי מהאמנים לספר היכן 'תפס' אותם הרצח. תשובתם לא רק מספקת עדות לרצח, אלא גם חושפת את הזיקה הפוליטית שלהם. היא מבהירה את האופנים שבהם נתפסת הפוליטיקה על ידי יוצרים ומסרטטת את קשרי הגומלין בין החברה, הפוליטיקה התרבות והאמנות.

* את הביטוי הזה, כמו גם את כותרת הספר, אני חבה לדן הורוביץ ז"ל.

אמנים, אולי בעל כורחם, משקפים את כלל החברה. עומס היתר הפוליטי ניכר ברוב השיחות, והשאלה המתבקשת היא אם עומס יתר זה מאפיין את התרבות הפוליטית הישראלית דרך קבע, או שמא הוא משקף את הלך הרוח ששרר בשנים 2002 עד 2005, שבהם נערכו הראיונות. אני נוטה לחשוב כי ההשקה בין סדר היום האמנותי לזה הפוליטי מאפיינת את האמנות הישראלית דרך קבע ואיננה תולדה של רוח התקופה [zeitgeist] של שנות האינתיפאדה השנייה בלבד.

קצב האירועים בארץ השכיח כמעט לחלוטין את רצח רבין. עובדה זו בפני עצמה מחייבת עצירה עשור לאחר הרצח. ואולם יחלפו עוד שנים בטרם יהיה אפשר לבחון את תקפותן של המסקנות הראשוניות המובאות בקובץ ראיונות זה. מעניין יהיה לחזור ולשאול את היוצרים, ברבות השנים, לאן פנה הדיאלוג שלהם עם האירוע הטראומתי הזה. בשנים הבאות גם יתברר מהם הסמלים שיישאבו מתוך מאגר הדימויים ויתקבעו בזיכרון הקולקטיבי לתיאור רצח רבין.

יוצרים בעומס יתר: רצח רבין, אמנות ופוליטיקה מכיל את הראיונות עם היוצרים, מקצת הדימויים שהשיחות נסבו עליהם, וכן פרק פותח המתמקד בהתנקשות באמנות.

שיחותי עם האמנים לא התמקדו רק ברצח כאירוע שפוליטיקה ומשיחיות דתית משמשים בו בערבוביה. הרחבתי את היריעה כך שתכלול קבוצת שאלות העוסקות באופן שבו היוצרים מפענחים את נקודות ההשקה בין האמנות, התרבות, החברה והפוליטיקה בישראל בפרט ובעולם בכלל. הקפדתי להפנות אל היוצרים שאלות זהות בדרך כלל, גם אם מיקומן משתנה מריאיון לריאיון בהתאם לזרימת השיחה וכדי לאפשר לכל אחד מהאמנים להרחיב בנוגע לסוגיות המיוחדות את עבודתם.

לצערי, מפאת קוצר היריעה לא התאפשר לי להוציא לאור את כל הראיונות שערכתי, ואף לא לכלול את כל היצירות המרתקות שצפיתי בהן. אני מבקשת להודות מקרב לב לאמנים ששוחחו עמי. הם פתחו בפני צוהר לעולם מרתק, אפשרו לי הצצה לקהילה חריגה בחריפותה ובעלת תחושת מחויבות יוצאת מן הכלל. במאמר הפותח התייחסתי רק לחלק מזערי מהידע העשיר שהורעף עלי. פיצוי מה לכך נמצא בראיונות עצמם, החושפים את דרכי החשיבה המרתקות של האמנים והמשמשים עדות לא רק באשר לאופן שבו חוו את רצח רבין, אלא בעיקר לדרך שבה התרגם האירוע ליצירה אמנותית.

ברצוני להודות לכל מי שליוו את המחקר הזה בשלבי השונים: ליולי תמיר שהגתה את הרעיון לחקור את הסוגיה; לדליה רבין, שהשיחות עמה הציעו זווית ראייה מרתקת, לעתים מצמררת, לדיון על רצח רבין; לנחמן בן-יהודה ולאיל חוברס על תרומתם, כל אחד בדרכו, במשך שנות המחקר; ליגאל צלמונה,

לאמיתי מנדלסון ולשרקה ליברפרוניד ממוזאון ישראל בירושלים על סיועם בשלבי המחקר השונים. תודה מקרב לב לגל ונטורה, לגיא רז ולנרי הורוביץ שקראו גרסאות קודמות של הפרק 'התנקשות באמנות' ותרמו לי רבות בהערותיהם. להדס שפירא־גלינקביץ על הכל; ליגיל אלירז שסייע לי רבות בשלבי ההפקה של הספר ולניבה לניר; תודה לדליה מנור שיצאה עמי למסע משותף של אוצרות שהניב את התערוכה "4 בנובמבר 1995: רטרוספקטיבה של רצח" הנפתחת ביום השנה העשירי בגלריית האמנות של 'בצלאל'. תודה לעמיתי ב'בצלאל', האקדמיה לאמנות ועיצוב בירושלים, ובמיוחד לארנון צוקרמן, ליערה בראון, לעדו בראל ולנחום טבת על סיועם בפרויקט רבין. תודה מיוחדת לארטור גולדרייך; ללא סיועה של קרן גולדרייך לא היתה מתאפשרת הוצאתו של הספר הזה לאור.

ולבסוף תודה לזהבה כנען, לאילנה שמיר, לרם גולדברג ובמיוחד לחי צבר, מנכ"ל הוצאת מאגנס על התגייסותם נעדרת הלבטים להוצאתו לאור של הספר הזה בלוח זמנים בלתי אפשרי.

דנה אריאלי־הורוביץ

ירושלים, יולי 2005